

Stadsversterkingen en burgerwacht tijdens de instauratiejaren der Gentse Calvinistische Republiek (1577-1579)

door

André DESPRETZ

In een vroeger artikel over de vestigingsjaren der Gentse Calvinistische Republiek, wijdden we reeds enkele bladzijden aan de krijgsraad ¹.

Dit organisme kon niet duidelijk omschreven worden, maar het stond vast dat de militaire aangelegenheden tot haar bevoegdheden behoorden. Zo dus ook de versterking der stad en de regeling van de burgerwacht.

Waar wij toen slechts enkele regels aan deze beide problemen besteedden, willen we ze thans nader onderzoeken, temeer daar beide van uitzonderlijk belang waren voor de soliede vestiging van de Calvinistische Republiek.

1) *De Versterking van de Stad.*

In 1540 beval Karel V, wegens de opstand der jaren 1539-1540, de ontmanteling van Gent. Men wierp de grachten aan de ringmuur toe van aan de Antwerpse poort tot aan de Schelde ² en op de plaats van de oude heerlijkheid van St.-Baafs richtte men een citadel op: het zo gehate „Spanjaardkasteel” ³.

De toestand bleef onveranderd tot de zomer van 1576. Eind juni van dat jaar maakten de Spanjaarden zich meester van Zierikzee. Daar ze sedert 22 maanden geen soldij ontvangen hadden, trokken ze naar Brussel en vernielden alles op hun weg. Zo werd Aalst geplunderd en gedeeltelijk uitgemoord ⁴.

Op dit ogenblik nam Gent, op bevel van de graaf van Roelux, gouverneur van Vlaanderen, voorzorgsmaatregelen. De grachten aan de Keizerspoort en de St.-Lievenspoort werden opnieuw bruikbaar gemaakt, opdat de vijand ze 's nachts niet zou kunnen oversteken. De graaf zelf begon met nieuwgelichte troepen, door de Staten van Vlaanderen, de belegering van de dwingburcht. Tevens deed men beroep op Oranje, daar de belegering

(1) *De Instauratie der Gentse Calvinistische Republiek (1577-1579)*, in „Handelingen der Maatschappij voor Geschiedenis en Oudheidkunde te Gent” — Nieuwe Reeks, dl. XVII, 1963; pp. 167-169. — „Studia Historica Gandensia”, dl. 4, 1963; pp. 49-51.

(2) Fris V., *Histoire de Gand*, Brussel, 1913; pp. 192-193.

(3) Van Lokeren A., *Le Chateau Espagnol à Gand*, Gent, 1855; vooral pp. 39-46.

(4) Op 25 juli 1576.

dreigde aan te slepen. Maar op 11 november gaf het garnizoen in het kasteel zich over.

In augustus stelde Don Juan zijn roekeloze daad te Namen. Oranje had er steeds op aangedrongen Don Juan niet te erkennen, tenzij onder bepaalde voorwaarden. In die voorwaarden was de afbraak der citadels begrepen ⁵.

Deze eis van Oranje was in goede aarde gevallen bij de steden die door een dergelijk kasteel beheerst werden, temeer daar de bevolking veel last ondervond van de Spaanse garnizoenen. Wanneer de Staten aan de macht kwamen werden ze dan ook langs alle kanten overstelpt met vragen om de kastelen af te mogen breken. Antwerpen, Gent, Utrecht, Valenciennes, Béthune en Rijsel behoorden tot dit aantal. Ze bekwamen de toelating hun citadel langs de stadszijde te slechten ⁶. Enkel het kasteel te Kamerijk werd bewaard, daar Kamerijk een keizerlijke stad was, en omwille van de soevereiniteitsrechten van de Aartsbisschop ⁷. Aan Gent werd op 21 augustus 1577 de toelating tot afbraak gegeven, twee dagen nadat Antwerpen deze bekwam. De Staten, bewust van het gevaar eraan verbonden, formuleerden er een vrome wens bij: „God gheve dat het desmantelerene voorseyde gheschiede tot onderhoudt vande catholycque religie...” ⁸. Vijf dagen later toog men aan het werk onder gepijp en getrommel.

Iedereen moest meehelpen. Wie niet ging werd verplicht 7 stuivers te betalen om anderen in hun plaats te kunnen stellen ⁹.

Het kasteel was op de plaats van de St.-Baafsabdij opgericht, omdat men van daaruit Gent het best kon bedwingen. De artillerie bestreek een groot gedeelte van de stad en het was uit de richting van Brabant dat men de versterking het best kon bevoorraden met soldaten, munitie en voedingsmiddelen. Daarenboven werd het fort beschermd door de samenvloeiing van Schelde en Leie.

De neef van de constructeur van het kasteel, Adriaan de Croy, gaf zelf aan de Staten de raad de burcht af te breken, zodat Don Juan er geenszins zijn „sedem belli” kon maken.

Op 30 september en 12 oktober versnelde men de afbraakwerken ¹⁰. Ter gelegenheid van Oranjes intrede in Gent in december 1577, gingen de Antwerpenaars, die de Prins vergezelden, helpen breken. Dit uit solida-

(5) Enno van Gelder H.A. in *Alg. Gesch. der Ned.*, dl. V, pp. 88-89.

(6) Bussemaker C.H.Th., *De Afscheiding der Waalse Gewesten*, Haarlem, 1895-96, 2 dln; dl. I, p. 195.

(7) Bentivoglio G., *Histoire des Guerres de Flandre*, uitg. dr Loiseau M., Parijs, 1770; 4 dln; dl. II, p. 213.

(8) S.A.G., *Ontvangen Brieven 1450-1578*, f° 307. — En niet op 3 augustus zoals P.C. Vander Meersch het op p. 30 van zijn werk *La ville de Gand considérée comme place de guerre* beweert. (in „*Mémoires Couronnés et Mémoires des Savants Etrangers publiés par l'Académie royale*”, dl. XXV; Brussel, 1854).

(9) De Jonghe B., *Ghendtsche geschiedenissen ofte Chronycke vande beroerten en ketterije binnen en omtrent de stad Ghendt sedert het jaer 1566 tot het jaer 1585*, Gent, 1752; 2 dln; dl. I, p. 304.

(10) Fris V., *La Citadelle de Charles Quint et le Château des Espagnols à Gand*, in A.A.R.A.B., LXX, 1922, pp. 10, 26-29.

riteit met de Gentenaars¹¹. De Gentenaars, die de Prins bij zijn terugkeer naar Antwerpen begeleidden, deden op hun beurt hetzelfde in deze laatste stad¹².

Terwijl de beide westelijke bastions van de dwingburcht verdwenen, bleven de oostelijke behouden, om deel uit te maken van de nieuwe omwalling. Immers Gent kreeg in de periode 1577-1581 een nieuwe gebastioneerde omheining, daar de krijgsverrichtingen onder Don Juan en vervolgens onder Farnèse een groeiende bedreiging vormden.

De vroegere omwalling dateerde van 1488 en voldeed geenszins meer aan de eisen van de geëvolueerde krijgskunst. Ze bestond uit een combinatie van twee elementen: in de meest bedreigde sectoren werd een vestingsmuur opgetrokken en de andere plaatsen kon men onder water zetten. Aldus bekwam men een beschutting, die de stad praktisch oninneembaar maakte. In het derde kwart van de 16de eeuw verbeterde de kwaliteit der artillerie en de magistraat besloot dan ook een nieuwe omheining te bouwen, volgens de voorschriften van de Italiaanse krijgskunst: stevige wallen voorzien van bastions, en beschut door brede grachten¹³.

Over het tracé ervan was men het aanvankelijk niet eens. Een groep, met de ingenieur Pieter de Buck, die het kapittel van St.-Baafs achter zich had, wou de versterkingswerken buiten St.-Baafs leggen. Vijf à zes anderen, waaronder de ingenieur Martinus van Thol¹⁴, raadden aan de vestingswerken doorheen de Ham te maken. Aldus zou men, door de stad te verkleinen, ze tevens versterken. Men legde het geschil voor op het stadhuis, waar men op 2 oktober besloot de omheining te laten verlopen van aan het kasteel in de richting van het zuiden, tot de Keizerpoort, en naar 't noorden toe, tot aan de nieuwe gracht gegraven bij de Muidepoort.

De zevende oktober begon men het werk¹⁵.

(11) De Jonghe B., *Op. cit.*, I, p. 329. Tevens vinden we de tekst in het afschrift dat de heer Verheyden A.L.E. vóór 1945 kon maken van het handschrift van de Kroniek van Jan van de Vivere, toendertijd berustend te Bazel bij Antwerpen op het kasteel van burggraaf Vilain XIII. Telkens we dit afschrift gebruiken duiden wij het kortweg aan als „Afschr. Verh.”.

(12) Memorieboek der stad Ghent (1301-1793); uitg. dr Vander Meersch P., Gent, 1852-1861; 4 dln., dl. III, p. 38 — 15 januari 1578.

Op 1 en 2 augustus 1577 werden de Duitse vendels van de Spaanse regering uit het Antwerps kasteel verjaagd. Op 19 augustus werd door de Staten de toestemming gegeven het kasteel te „demanteleren te stadswaarts”. Op 24 augustus begon de afbraak waarover Karel Hannaert, heer van Liedekerke, de leiding had. Zelfs vrouwenarbeid kwam er bij te pas. Dag en nacht werd er gewerkt, tot op het ogenblik dat men verplicht was de nachtarbeid af te schaffen, daar „er veel schelmerij gebeurde”.

In 1550 en 1581 gingen deze versterkingswerken verder zowel aan landszijde als waterzijde. De onkosten dekte men met behulp van kerkelijke goederen.

Zie: Prims Fl., *Geschiedenis van Antwerpen*, dl. VIII, 1; Antwerpen, 1941, pp. 137-139.

Prims Fl., *De Kolonellen van de „Burgersche Wacht” van Antwerpen, 1577-1585*, Antwerpen, Brussel, Gent, Leuven, 1942, pp. 21-22, 132, 196-197.

(13) Van Werveke H., *Gent. Schets van een Sociale Geschiedenis*, Gent, 1947, pp. 78-80.

Fris V., *La Citadelle...*, p. 27.

(14) S.A.G., Collatieregister, 1577-1583, f° 144.

(15) Afschr. Verh. — De Jonghe B., *op. cit.*, I, p. 307.

In een eerste periode, lopend van 7 oktober 1577 tot half februari 1578, beperkte men zich tot de versterking van de stad langs de oostzijde, nl. aan de Keizerpoort, de St.-Lievenspoort, St.-Baafs, de Muide en de Ham. Men slochte de bermen, vulde de grachten, verwijderde bomen en hagen, om in geval van belegering over een vrij uitzicht te beschikken. Dit alles binnen de 150 roeden, een lijn door de ingenieurs afgebakend. Indien de bomen niet verwijderd werden tegen de in voorgebod bepaalde datum, zou men ze ten profijte van de stad verkopen. Ook de huizen dienden gesloopt binnen diezelfde cirkel, evenals de molens. Deze laatste konden moeilijk onmiddellijk uit de weg geruimd en men stelde dan ook voor ze te laten staan totdat de noodzakelijke versterkingswerken voltrokken waren. Zowel huizen als molens werden door speciaal daartoe aangestelde lieden geschat. Men ging de belofte aan binnen de twee à vier jaar aan de eigenaars een redelijke vergoeding uit te betalen¹⁶. De kerk van St.-Amands behoorde tot de af te breken gebouwen.

In februari 1578 kwamen de kloosters van de Hl. Claren en de Chartrousen aan de beurt. Men sloopte ze in een tiental dagen en de goederen verkocht men publiek. Hier dient benadrukt dat de afbraak van deze kloosters gewoonweg een gevolg was van het feit dat ze buiten het tracé der vestingswerken lagen. Een anti-katholieke maatregel, of een begin van terreur moet men er dan ook niet in zien, zoals sommige auteurs wel deden¹⁷.

Eind februari begon om zo te zeggen een tweede fase in de versterkingswerken. Van dan af besloegen ze de ganse omtrek van de stad.

Wel was men op 4 februari 1578 reeds begonnen met tussen de Bijloke en Akkergerm ('t Ender Weere) een gracht te delven¹⁸. Maar voorlopig bleef dit een alleenstaand geval.

Op 10 februari namen de schepenen van gheedele een resolutie aan, waarin voorkwam¹⁹ dat als dringende werken werden aanzien de stukken van 't Ender Weere tot aan de Bijloke; van de Petercellepoort tot de Heuverpoort; de omgeving van de Keizerpoort en het gedeelte tussen het kasteel en de Dampoort. De werken aan de Ham werden uitgesteld, omdat men over niet meer dan achthonderd burgers kon beschikken. Immers men moest toch ook de wacht verzekeren, en de regeling was zo, dat men om de drie à vier dagen delven moest of de wacht optrekken.

Op 26 februari vaardigde men de nieuwe maatregelen in voorgebod uit²⁰.

(16) Van Campene Ph. „Diarium Rerum Gandavensium, ab anno 1566 usque ad annum 1585” in Hs. cabinet der Kon. Bibl., ms 16892 & 16893 ; f° 192.

Afschr. Verh. — De Jonghe B., *op. cit.*, I, p. 329.

S.A.G., Voorgeboden 1572-1582, f° 180 v°.

S.A.G., Register Z, f° 57 v°-59 ; en 59-61.

(17) Fris V., *Histoire de Gand*, p. 225.

Nève de Mévergnies E.J., *Gand en République - La Domination Calviniste à Gand (1577-1584)*, Gent 1940, p. 27.

(18) Memorieboek, III, p. 39.

(19) S.A.G., Register Z, f° 59-61.

(20) S.A.G., Voorgeboden 1572-1582, f° 182-185.

Daar de opzichters van de werken alle gekende lieden zijn uit de Gentse Republiek, vermelden wij hen hier kortweg.

Hier laten we ze volgen.

Tussen St. Baafs en de Keizerpoort werden Pieter Cluetryn en Jan van Rejable als opzichters aangesteld. Vijftig burgers moesten er iedere dag arbeiden en er voor zorgen dat binnen de drie dagen de kerk en de kloostermuren van St. Clara buiten Gent, evenals de brouwerij en de huizen van Vincent Salomon en Philips vander Vynct werden gesloopt. Zoniet zou men deze gebouwen geven aan diegenen, die ze het eerst afbraken.

Buiten St. Lievenspoort werden Jacob Stalins en Mr Lieven vanden Vivere opzichters van de werken. Hier eveneens hadden vijftig burgers tot taak de huizen af te breken. Bij het in gebreke blijven werden de materialen opnieuw aan diegenen geschonken, die ze het eerst afbraken. De drie bestaande molens dienden binnen de acht dagen gesloopt; de molenbergen geslecht.

Bij het sluis aan de Opper-Schelde en de Heuverpoort fungeerden als opzichters Jan Schauteete en Willem de Knuut. Eén vendel burgers zou er dagelijks werken en binnen de acht dagen de huizen aan het sluis afbreken, evenals de twee molens buiten de Heuverpoort. De twee molenbergen zouden eveneens geslecht worden.

Jan Schauteete en Willem de Knuut werden opzichters *buiten de Petercellepoort*. De gemetste huizen, die er noodzakelijk moesten afgebroken worden, dienden dit binnen de tien dagen. Zoniet brandde men ze plat.

Als opzichters te *Akkergem en tussen de Bijloke en 't Ender Weere* stelde men Willem Sanders, Joos van Bracle en Joos Triest, heer van Lovendegem, aan. Twee vendelen burgers deden er dagelijks de noodzakelijke werken.

Buiten de Brugse Poort oefenden Loys Hueriblocq en Nicolaas Uutenhove het toezicht uit. Het materiaal van het klooster der Chartreusen diende binnen de drie dagen afgebroken, door de kopers ervan. Bovendien was men verplicht al de gemetste huizen buiten de Brugse Poort af te breken binnen de tien dagen.

Opzichters van de werken *buiten de Muidepoort* waren Jan van Ooteghem en Lucas Deynaert. Vijftig burgers gingen er de huizen die men begonnen was af te breken, verder slopen. De molens werden eveneens afgebroken en de molenbergen geslecht.

Bij 't Nieuw Kasteel (St.-Baafs) tenslotte fungeerden Lieven Tayaert en Gillis del Ponte als opzichters. Uit te voeren werken: al de huizen binnen de tien dagen afbreken.

Zo werd de ganse stad door een ringmuur omgeven. In de periode juli-augustus 1578 zette men spoed achter de werken aan de Brugse poort, de

Petercellepoort en de Heuverpoort²¹. De nieuwe omheining bestond uit wallen van opgehoopte aarde, die met gras werden bezaaid. Maar tussen de Leie en de Schelde, op St.-Pieters legde men ook nog een stenen wal aan, daar het water hier niet tot de verdediging der stad kon bijdragen, tengevolge van de helling van de Blandinusberg²².

Het was pas in 1581 dat de versterkingswerken voltooid waren. Toch schoten ze zeer snel op in de eerste jaren. Ter illustratie citeren we een uittreksel uit een brief geschreven door Engelse gezanten in juli 1578²³. „We founde Gaunt strongly seated by nature in three parts, what by the evennes of the grounde and sondry rivers passing thorowe the same and the fourth most easie to be made stronge by art, the fortificacion wherof, as also of the whole towne, is so farre advanced in so short a tyme as passed mans expectacion, so as within one yere (if they have begoonne) it will founde one of the best fortified townes in all this contrie. They neither spare cost, travaile, nor diligence to forsee and provide for the furnishinge of so huge a sarcuite with competent men of warre”.

Ook Oranje sprak zijn bewondering uit over de zeer grote vooruitgang in zo'n korte periode²⁴.

Wie was werkplchtig aan deze versterkingen?

In principe werd niemand vrijgesteld. Geprivilegieerden evenmin als ongeprivilegieerden, geestelijken evenmin als leken. Wel maakte men een onderscheid tussen deze laatsten.

Uit elk huisgezin van meer dan vier personen, riep men er twee op. Bereikte men de vier personen niet, dan volstond één enkele. Bij de geestelijken eiste men van de monniken elke derde persoon, van de nonnen elke vierde. Nochtans konden deze laatsten zich vrijkopen voor acht stuivers per persoon²⁵.

Wellicht ontrokken velen zich aan die verplichting. Daarom gingen op 20 maart 1578 vertegenwoordigers der XVIII in iedere wijk van huis tot huis en tekenden er al de namen van de manspersonen op. Zo kon men een schatting maken van het aantal werkplchtige lieden²⁶.

Sedert Pasen 1578²⁷ stelde men tevens betaalde delvers aan, die de burgers gedeeltelijk vervingen. De inwoners betaalden twee à vier stuivers om deze delvers te bekostigen²⁸.

(21) S.A.G., Voorgeboden 1572-1582, — 30 juli 1578, f° 208-208 v° en 8 aug. 1578, f 209.

(22) Van Werveke H., *Gent. Schets...*, p. 79.

(23) Brief van Georgie Carie en William Pelhem, uitg. in Gilliodts van Severen & Kervijn de Lettenhove J., *Relations politiques des Pays-Bas et de l'Angleterre sous le regne de Philippe II*, Brussel, 1882-1900, 11 dln., dl. X, pp. 552-554.

(24) Van Campene Ph., *op. cit.*, f° 217 v°-218. - 18 aug. 1579.

(25) S.A.G., Voorgeboden 1572-1582, f° 178-180, 4 februari 1578.

De Potter Fr., *Gent, van den oudsten tijd tot heden*, 9 dln., Gent, 1882-1933 : dl. I, p. 137.

Vander Meersch P.C., *La ville de Gand...*, pp. 32-33.

(26) Van Campene Ph., *op. cit.*, f° 195.

(27) 30 maart 1578 volgens Giry A., *Manuel de Diplomatieque*, Parijs, 1925, p. 203.

(28) Van Campene Ph., *op. cit.*, f° 195 v°.

De lui, die aan de versterkingen werkten, dienden zelf hun gereedschap mee te brengen. Dit bestond uit een spade en een kruiwagen, of iets dergelijks om aarde te vervoeren. Dit laatste was slechts verplicht sedert 3 maart 1578 en één kruiwagen voor drie arbeiders volstond²⁹. Zij die niet behoorlijk uitgerust waren, werden beboet. In 1579 liepen deze boeten tot 3 £ parisis op!³⁰.

Het was een heel probleem om aan de nodige gelden te geraken voor het bekostigen van deze grootscheepse werken.

In de eerste maanden behield men zich met een belasting en met giften van burgers. Voor dit laatste stuurde men notabelen rond in iedere parochie en de inwoners beloofden elke week een som geld te geven schommelend tussen twee en zes groten³¹.

Reeds sedert 14 maart 1577 had het stadsbestuur de toelating 5 d. groten op elke ton bier meer te heffen³². Maar dit trad slechts in werking op 1 september 1577. Geen onderscheid werd gemaakt tussen het soort bier. Dubbele of enkele „clauwaert”, kuite en vreemde bieren, klein Gents bier, „crabellaere”, bier door de kloosters of huisbrouwers gebrouwen, alle werden met 5 groten per ton verhoogd³³. Men maakte evenmin onderscheid tussen de personen die hoefden te betalen: geprivilegieerden evenzeer als ongeprivilegieerden. Eveneens werd sedert 1 september 1577 op elke stoop wijn een belasting van twee groten gelegd. Sedert 15 augustus steeg deze tot drie groten³⁴.

Het bedrag dat men zo bekwaam was echter te klein om de grote onkosten te dekken. Men trof dan ook zwaardere maatregelen in de collatievergadering van 20 december 1577. 's Anderdaags maakte men ze in voorbod bekend³⁵. De maatregelen waren de volgende:

grof bier ³⁶	elke ton die de inkoop- prijis van 6 sc groten over- schrijdt	12 groten boven de 36 gro- ten die vroeger reeds werden gelicht.
-------------------------	---	--

(29) S.A.G., Register Z - f° 150 „dat alle drye persoonen te wercke commende, zullen ghehouden zyn mede te bringhene te wetene eene bekine, pipegale, backberne ofte mande up zeker peyne.”

(30) S.A.G., Voorgeboden 1572-1582, f° 230.

(31) Van Campene Ph., *op. cit.*, f° 190.

De Jonghe B., *op. cit.*, I, p. 308.

(32) De Busscher Ed. & Van Duyse Pr., *Inventaire analytique des Chartres et Documents appartenant aux archives de la ville de Gand*, Gent, 1867, p. 473, nr.1347.

(33) De rekeningen zijn bewaard voor de periode 1 sept. 1577 - 15 aug. 1578 en 16 febr. 1578 tot 15 aug. 1578 op het S.A.G., Reeks 462, nr. 1.

(34) De rekeningen zijn bewaard voor de periode 1 sept. 1577 tot 26 febr. 1578 (in 't dubbel) en voor de periode 15 aug. 1578 - 15 aug. 1579 op het S.A.G., Reeks 461, nr. 1 (Het gedeelte 16 febr. - 15 aug. 1579 eveneens in 't dubbel.)

(35) S.A.G., Collatieregister 1577-1583, f° 8-9.

(36 & 37) S.A.G., Reeks 462, nr. 2 bevat de rekeningen voor de periodes 21 dec. 1577 - 15 aug. 1578 en 16 febr. 1579 - 15 aug. 1579.

februari 1578 bedacht men de twee meest gegoede klassen nog eens extra met een belasting op bier! De ongeprivilegieerden werden ervan vrijgesteld. Deze belasting moest betaald worden totdat de stad voldoende versterkt was en alle onkosten gedekt waren, en totdat de gemeenschappelijke vijand uit onze gewesten verdreven zou zijn ⁴³.

Ze bedroeg 5 sc. 4 groten per ton. En dit naast al de voorgaande belastingen! Nochtans schommelde ze in werkelijkheid volgens de soort bier ⁴⁴:

— de „dobbele clauwaert”	5 sc. 4 gr.
— klein Gents bier	10 gr.
— de „inckelen clauwaert”	3 sc. 0 gr.
— „crabellaere”	2 sc...0 gr.

Een Gentse vertegenwoordiging, bestaande uit Loys Hueriblock, schepen van de keure, Lieven Tayaert, schepen van ghedeele, Jan van Rejable, een der XVIII, en de pensionaris Gheerolf van der Haghen, legde deze belasting voor aan de Raad van Vlaanderen op 26 februari 1578. Ze beweerde dat de tot dan toe gelichte gelden te kort schoten voor het dekken der onkosten en dat de heffing dus noodzakelijk was. Het Hof vroeg echter aan de Gentse vertegenwoordiging de publikatie van die belasting uit te stellen daar er overeenkomsten bestonden tussen de Raad van Vlaanderen en de Gentse instanties, betreffende de vrijheden van de geprivilegieerden. Ondanks dit verzoek vaardigde Gent ze toch uit ⁴⁵.

Al de voormelde belastingen bleven ook na 1579 geheven. Rekeningen zijn bewaard tot augustus 1581 ⁴⁶.

Naast de heffing van belastingen nam men soms zijn toevlucht tot een speciale omhaling. Zo op 8 augustus 1579 en volgende dagen. Ieder was vrij te geven wat hij wou, naargelang zijn aanhankelijkheid aan de stad ⁴⁷.

Eveneens ging men leningen aan. Zo bleef voor de periode 9 januari 1578 tot 3 maart 1578 een lijst bewaard waarin 2.108 personen vermeld werden die een bepaalde som hadden geleend aan de stad ⁴⁸! Deze sommen zouden later terugbetaald worden.

Ook verkocht men renten. Meestal sprak men opnieuw de meestgegoeden hiervoor aan. Enerzijds waren het losrenten tegen de penning 16, 14 en 12, en anderzijds lijfrenten op de stad, die schommelden naar gelang het aantal personen. Voor twee personen was het tegen de penning 10, voor één persoon tegen de penning 8. De Staten Generaal hadden er een octrooi

(43) S.A.G., Voorbegoden 1572-1582, f° 185-185 v°.

(44) Rekeningen werden bewaard voor de periode 26 febr. 1578 - 15 aug. 1578 op het S.A.G., Reeks 466, nr. 1.

(45) R.A.G., Raad van Vlaanderen, Register N, Secrete Camere 1577-1578, f° 171-171 v°.

(46) S.A.G., Reeks 466, nrs. 2-3 : 16 febr. 1579 - 15 febr. 1580 ; nrs. 4-5 : 16 aug. 1580 - 15 aug. 1581.

(47) S.A.G., Voorgeboden 1572-1582, f° 228 v°, 1 aug. 1579. Van Campene Ph., *op. cit.*, f° 217 v°.

(48) S.A.G., Reeks 532, nr. 33 — Leningen en lichtingen van penningen gedaan tot hulpe der werken der fortificatien deser stede 1577-1590.

toe gegeven op 19 oktober en 18 december 1577. Men dacht zo een som van 100.000 guldens te bekomen ⁴⁹.

Dure bruiloftsfeesten of grote banketten werden verboden. De overtreders werden beboet met 30 Carolusguldens, ten voordele van de versterkingswerken ⁵⁰.

Sommige voor de rechtbank gedaagden werden veroordeeld tot het betalen van een bepaalde som „ten proffijte vander fortificatie” ⁵¹:

Ook een deel van de opbrengst der verkochte kerkelijke goederen diende voor het bekostigen der versterkingswerken ⁵².

Welke waren de maatregelen die men nu trof ten aanzien van hen die goederen in de versterkingswerken hadden verloren ?

Eigenaars van bomen, hagen en dergelijke, kregen een bepaalde tijdspanne — doorgaans acht à veertien dagen — om deze te verwijderen. Wanneer ze in gebreke bleven verkocht men die goederen ten gunste van de stad, en de koper was verplicht ze op eigen kosten te verwijderen.

Ook voor de huizen, in een straal van 150 roeden rond de stad, bestond een dergelijke maatregel.

Sommige van de lieden die dientengevolge dakloos werden, bracht men onder in de kloosters waaruit de geestelijkheid was verdreven ⁵³.

De eigenaars van de huizen — en dit zijn weeral gegoeden ! — waren er het slechtst aan toe. Het stadsbestuur liet de gebouwen schatten door personen speciaal hiertoe aangesteld. Onder hen vinden we in de eerste plaats de gezworen erscheiders van de stad, nl. de metser Joos Rooman en de timmerman Pieter van der Burcht ⁵⁴. Verder nog de timmerlieden Lieven Hertschaep, Jan de Pape, Jan Cause „filius Symoens” en Mark van der Wiele ; de metsers Jan van de Velde, Lieven de Key ⁵⁵, Franchois Wauters

(49) S.A.G., Minuten Collatie, in een kopij opgemaakt op 2 maart 1585 van een stuk van 6 mei 1579.

(50) S.A.G., Voorgeboden 1572-1582, f° 215 v°-216.

(51) Wij gingen de gevallen niet systematisch na, maar citeren uit S.A.G., Bouc vanden Crime, 1578-1580, f° 2, 3, 6 v°, 7, 14 v°, 15, 15 v°, 16, 21, etc.

(52) De Jonghe B., *op. cit.*, II, p. 175.

(53) Afschr. Verh., 3 aug. 1578.

De Jonghe B., *op. cit.*, II, p. 10.

(54) S.A.G., Stadsrekeningen 1578-1579, f° 214 v°-215 : van 15 tot 19 april 1578 vertoefden deze erscheiders in Damme om er huizen te schatten die moesten verdwijnen omwille van de versterking van de stad.

Joos Rooman bekleedde in 1567 reeds dit ambt en woonde toen in de Cammerstraat. Van Vaernewyck M., *Van die Beroerliche Tijden in die Nederlanden en voornamelijk in Ghendt 1566-1568*, uitg. door Vanderhaeghen Ferd., 5 dln, Gent, 1872-1881 ; dl. III, p. 135.

(55) Lieven de Key, waarover hier sprake is, is hoogstwaarschijnlijk de vader van de Lieven de Key, die een belangrijke plaats in de Noordnederlandse architectuur van ca 1600 inneemt. Deze laatste Gentenaar (° ca 1560 - † Haarlem, 17-7-1627) week naar Engeland uit en vestigde zich in 1591 te Haarlem waar hij sinds 1593 stadsmetsers en -steenhouwer werd. De Haarlemse Stadswaag (1598) en Vleeshal (1601) behoren tot zijn verwezenlijkingen.

Hier rijst de vraag in welk jaar Lieven de Key Gent verliet. Algemene naslagwerken, zoals :

en Lieven de Cuenynck „filius Gillis” ; de vrij strodekkers Andries van den Driessche en Lieven Danins ⁵⁶. Zij hadden tot taak de lengte en breedte van de af te breken huizen op te tekenen, en de prijs te schatten. Die prijs zou dan na een bepaalde tijd uitbetaald worden aan de getroffenen.

Maar het was een onmogelijke zaak voor het stadsbestuur al deze kosten te dekken. De XVIII kregen dan ook dagelijks klachten en reclamaties binnen ⁵⁷. Op 2 juli 1579 bekenden ze openlijk dat ze de getroffen eigenaars onmogelijk redelijk konden vergoeden. Aan al de betrokkenen vroeg men de schade, die ze geleden hadden, nauwkeurig omschreven, binnen de veertien dagen, aan te geven bij de secretaris van de schepenen van de keure. De schadeloosstelling zou later gebeuren ⁵⁸.

Inderdaad, binnen de volgende twee jaren werden de eigenaars vergoed, maar ze moesten zich tevreden stellen met een bedrag dat iets minder dan $\frac{2}{3}$ van de geschatte prijs bedroeg ⁵⁹ !

— Evers H. *Die architectuur in hare hoofdtijdperken*, Amsterdam 1911, dl. II, p. 414 ;

— Vermeulen F., *Handboek tot de Geschiedenis der Nederlandse Bouwkunst*, 's Gravenhage, 1931, dl. II, p. 243.

— *Algemene W.P. Encyclopedie*, 1958, dl. VI, p. 99, vermelden dat de Key in 1580 naar Engeland uitweek.

Sommigen zoals :

— de Peyster H., *Lieven de Key, architecte gantois*, in „Bulletin de la Société de l'Histoire du Protestantisme Français”, dl. 72, 1923, pp. 244-250.

— Van Werveke A., *Lieven de Key, Gentsche bouwmeester en beeldhouwer*, in „Het Laatste Nieuws”, 25 april 1932.

namen 1584 aan.

Hoewel dit ons ook het meest waarschijnlijk voorkomt, konden we toch de juiste datum van de uitwijking niet vaststellen. Wel zijn er voldoende bewijzen dat vader of (en?) zoon na 1580 te Gent nog steeds werkzaam waren.

Zo wordt in 1580 en 1581, telkens op 5 september, (hoogstwaarschijnlijk vader) Lieven de Key tot deken der metsers gekozen (S.A.G., Reeks 177, 1, f° 49 en 50).

Op 28 februari 1581 wordt deze zelfde een der inspecteurs van de in aanbouw zijnde Bollaertsamer (S.A.G., Resolutieboek 1581, f° 229).

Op 13 april 1581 voert een Lieven de Key veranderingen uit aan de grote toren te Akkergem in 't kader der versterkingswerken (S.A.G., Reeks 532, nr. 9, f° 83).

Dit alles wijst erop dat de familie de Key, die een der eerste tot de Reformatie was overgegaan, pas Gent verliet, met bestemming Engeland, na de reconciliatie van Gent met de Hertog van Parma in 1584. Waarom ook zouden ze vroeger uitgeweken zijn? Enkele jaren later kwam de familie Lieven de Key, d.w.z. de vader (?) de zonen Lieven, Michiel, Willem en Isaac, en de dochter Janneken, uit Engeland over naar Haarlem. Een andere tak van de familie, met de broer van de oude Lieven de Key als stamvader, week eerst uit naar Rouen en vervolgens naar Leyden.

(56) S.A.G., Reeks 532, nr. 20-24 ; 26 ; 28.

(57) S.A.G., Reeks 94bis, nr. 9 - stuk van 31 maart 1579.

(58) S.A.G., Voorgeboden 1572-1582, f° 227.

(59) Talrijke afzonderlijke briefjes van schattingen zijn bewaard op het S.A.G., Langs de ene zijde worden de eigenaars, de schatters en de schatting vermeld. Op de rugzijde de prijs waarmee de eigenaar van het geschatte huis zich tevreden heeft gesteld.

Wij vermelden : Reeks 532

— nr 20 & 28 voor de Petercellepoort en de Heuverpoort.

— nr 21 voor St Lievenspoort en Keizerpoort.

— nr 22 van 't Nieuw Kasteel tot aan de Keizerpoort en de Hernisse.

2) *De Burgerwacht.*

De regeling van de burgerwacht was een tweede belangrijke aangelegenheid waarmee de Krijgsraad zich bezig hield.

Deze burgerwacht was geen nieuw verschijnsel. Op aanraden van Margareta van Parma richtte men hem in de maand juli van het Wonderjaar op. Immers doordat het volk veelvuldig de predikaties bijwoonde, vreesde de overheid opstootjes en plunderingen. Om dit te voorkomen deelde men de stad in 17 kwartieren in, waarvoor telkens een aantal mannen „van eeren” in aanmerking kwam. Deze bleven niet beperkt tot de poorterij, ambachten en schuttersgilden, maar werden uit de gehele bevolking gehaald. De leeftijdsgrens schommelde waarschijnlijk tussen 15 à 20 en 50 à 65 jaar. Ongeveer 4.000 personen werden er bij betrokken⁶⁰.

In de periode tussen de beeldenstorm en 1577 bleef deze burgerwacht zieltogend verder bestaan⁶¹. Zo was in 1573 de stad in acht kwartieren onderverdeeld. Aan het hoofd van ieder kwartier stond een kolonel. Elke kolonel voerde het bevel over 6 kapiteins. In totaal waren er bijgevolg 48 kapiteins. Daar onder iedere kapitein grosso modo 140 manschappen ressorteerden, — wat overeenkwam met 840 manschappen onder elke kolonel — bezat de burgerwacht op dat ogenblik theoretisch een getalsterkte van 6.720 man⁶².

Verdere gegevens voor deze periode ontbreken.

Met het Calvinistisch Bewind kwam deze burgerwacht tot herleving en kreeg hij tot taak de Gentse Republiek te beschermen.

Onmiddellijk na de woelige dagen van Aarschots aanhouding, eind oktober 1577, werd aan alle Gentenaars, edelen en niet-edelen, geestelijken zowel als leken, zonder onderscheid van stand, geboden de wacht op te trekken, wanneer zij ertoe opgeroepen werden.

Iets later op het jaar, nl. op 12 december 1577, werd een gelijkaardig gebod te Antwerpen uitgevaardigd. In deze stad ging het om een effectief invoeren van de algemene dienstplicht, waarbij alle burgers van 18 tot 60 jaar opgeroepen werden. Men rekende zo op 16.000 man ingedeeld in 80 vendels.

Ook in het gezag trad er een verandering op. Vroeger voorzag men te Antwerpen in dagen van nood een algemene mobilisatie, onder de (twee) wijkmeesters van elk der twaalf wijken. (Deze wijkmeesters vormden met de poorterij het tweede lid van de Antwerpse „Breden Raad”.) Thans echter werden deze traditionele militaire overheden vervangen door acht vertrouwensmannen, bekende kooplieden, die de titel „kolonel” toegewezen kregen.

Er dient op gewezen dat naast deze algemene burgerlijke wacht ook de

— nr 23 voor de Brugse poort.

— nr 24 voor St Baafs buiten.

— nr 26 voor de Muyde; binnen Muyde tot aan het Kasteel.

(60) Delmotte M., *op. cit.*, p. 19; 38-40.

(61) De Potter Fr., *Gent.*, I, p. 396.

(62) S.A.G., Reeks 127, nr. 1.

oude gilden van voet- en handboog, kolveniers en schermers, onder hun hoofdmannen en dekens bleven bestaan ⁶³.

Te Gent werden dus ook *alle* mannelijke burgers opgeroepen, in tegenstelling met 1566 waar het slechts een *aantal* lieden betrof. In werkelijkheid kwam men echter tot geen algemene dienstplicht. Het door ons (verder) voorop gezette cijfer van 3.000 „wakenden” op een totale bevolking, die, wat Gent betreft, tot nog toe niet juist werd berekend, maar in deze jaren tussen 40 à 50.000 zielen schommelde, is hiervoor veel te klein. Bedenke men dat H. Van Werveke voor de veertiende eeuw te Gent, tussen het aantal weerbare mannen en de totale stadsbevolking, een verhouding van 1 tot 4 aanneemt ⁶⁴ en dat R. Boumans voor Antwerpen voor de periode 1577-1585, na berekening, tot een verhouding van 1 tot 7 kwam.

De weerbare mannen moesten over een behoorlijke uitrusting, in verhouding tot hun stand beschikken ⁶⁵. Deze omvatte voor de gewone lieden een borstharnas en een lans of een haakbus met toebehoorten. De „centeniers, lieutenanten, sergeanten ende disceniers” moesten over een borstharnas en een hellebaard beschikken.

Twaalf dagen werden hen toegemeten. Indien men zich na deze termijn nog niet in regel had gesteld, beliep de boete 8 £ parisis, en men zou zich toch de gewenste wapens moeten aanschaffen. Om het excuus te ontzenuwen „dat men de gepaste wapens niet kon vinden”, duidde het stadsbestuur zelf een wapenmaker aan! Jan de Jaghere, zou, voor diegenen die het wensten, binnen de acht dagen, het nodige vervaardigen ⁶⁶.

Op 11 februari 1578 hield men een algemene monsterring om de degelijkheid der wapens te kontroleren ⁶⁷.

In november 1577 moesten de leden van de burgerwacht de eed van haat aan Spanje afleggen ⁶⁸. De 22ste stelde ieder manspersoon, boven de zestien jaar, zich in wapenrusting op de Vrijdagmarkt, onder zijn honderdman op ⁶⁹. Drie eedafnemers waren er: Jan Preysbier voor de burgers die het midden van de markt bezetten, Laureins de Mare en Gillis Uuten Eechoute voor de vleugels. Zij zwoeren elkaar te helpen tegen allen die de stad hinderlijk zouden zijn, voornamelijk de Spanjaarden en hun aanhangers.

(63) Prims Fl., *Gesch. van Antwerpen*, VIII, 1; p. 146;

Prims Fl., *De Kolonellen...*, pp. 24-25.

Boumans R., *Getalsterkte van Katholieken en Protestanten te Antwerpen*, in „R.B. P.H.”, dl. XXX, 1952, nr. 3&4, p. 746.

(64) Van Werveke H., *Het bevolkingscijfer van de stad Gent in de veertiende eeuw*, in „Miscellanea L. van der Essen”, Brussel, 1947, pp. 351-352.

(65) S.A.G., Voorgeboden 1572-1582, f° 165 v° - 30 oktober 1577.

(66) S.A.G., Voorgeboden 1572-1582, f° 174-175 - 20 december 1577.

(67) S.A.G., Register Z, f° 61-61 v°.

(68) S.A.G., Reeks 94 bis, nr. 27.

stuk 11: 23 november 1577: formule van de eed, vastgesteld door de baljuw, de beide schepenbanken en de beide dekens.

stuk 12: bevat eveneens de formule van de eed, gevolgd door de akte, ondertekend door Hembyze op 24 november 1577, dat de eed afgenomen is op de Vrijdagmarkt.

(69) S.A.G., Voorgeboden 1572-1582, f° 169 - 23 november 1577. - Keureresolitiën 1576-84, - f° 165 v°-166.

De schepenen van beide banken en de baljuw volgden de eedaflegging vanuit het venster van het Meerseniershuis ⁷⁰.

In het voorjaar van 1578 reorganiseerde men de burgerwacht. Einde maart ging men in de huizen rond om te zien over hoeveel manspersonen men kon beschikken en over welke wapens. Aldus raamde men hoeveel personen regelmatig de wacht konden optrekken ⁷¹. Op 14 mei nam men dan een ganse reeks besluiten, die de 22ste als voorgebod uitgevaardigd werden ⁷². De regeling zelf trad pas op 1 juli in werking.

Acht kolonels waren er. Ieder stond aan het hoofd van een stadskwartier. Deze acht kwartieren waren — althans in september 1579, en waarschijnlijk ook in 1578 — Overschelde, St.-Pieters, Kouter, Korenmarkt, Vrijdagmarkt, Brugse Poort, Prinsenhof en Muide ⁷³.

Iedere kolonel kreeg een sergeant om hem bij te staan. Deze sergeant moest bevoegd zijn in oorlogsaangelegenheden. Het was zijn taak de wacht behoorlijk te doen houden; haar op en af te voeren, de soldaten in slagorde op te stellen; de ronde te doen uitvoeren; etc. Onder de kolonels stonden de kapiteins of honderdmannen. Met de toestemming van hun kolonel was het hen toegelaten een plaatsvervanger aan te stellen, evenals een vaandrig, een suppoost en twee sergeanten. (De ene zou de klerk van de compagnie zijn; de andere zou de boeten innen). Iedere kapitein had onder zich 120 man. Deze werden verdeeld in rotten van elk 12 man, met aan hun hoofd een rotman. Hoeveel kapiteins er waren werd niet vermeld.

De sergeant, die tevens klerk was, diende een lijst bij te houden, waarop de namen en de toenames voorkwamen van de personen die gehouden waren de wacht op te trekken. Zij die de nodige wapens niet meehadden werden beboet met 20 sc. parisis. De verplichte wapens bleven onveranderd.

Ieder legde de eed af in handen van zijn kolonel, en deze, evenals zijn plaatsvervanger, deed de getrouwheidseed aan de magistraat.

Al de manspersonen boven de 16 jaar werden gemobiliseerd. Zij die ouder waren dan zestig jaar, de geestelijken en de financieel-vermogende weduwen, lieten de wacht optrekken in hun plaats. Hiervoor betaalden ze een bepaalde som, variërend volgens het seizoen. In de wintertijd, van 15 september tot 15 maart, bedroeg dit bedrag zeven stuivers voor iedere te vervangen wachtbeurt. In de zomertijd, van half maart tot half september, verminderde het tot vijf stuivers. De personen die financieel niet welstellend waren, zouden hetzelfde bedrag met zijn tweeën betalen.

Hierboven stelden we voorop dat de burgerwacht in de periode 1577-1579 drieduizend koppen telde. Een juiste berekening is onmogelijk, bij gebrek aan gedetailleerde gegevens. De kroniekschrijvers Philips van Campene en Jan van de Vivere spreken beiden van 25 kapiteins. Deze laatste

(70) S.A.G., Reeks 148, nr. 7 - Eeden XVIde eeuw - kopij.

(71) Van Campene Ph., *op. cit.*, f° 195.

(72) S.A.G., Voorgeboden 1572-1582, f° 195 v°-206. Het waren 66 artikelen opdat de wacht met meer zorg zou gedaan worden. Sommige van deze bepalingen werden door De Potter Fr., *Gent*, I, pp. 396-397 vermeld.

(73) S.A.G., Reeks 127, nr. 1.

schat het totaal van de wakende personen op 2.500 ⁷⁴. Wat verder spreekt hij van een monstering op de Kouter op 3 augustus 1578 en vermeldt dat „daer wel inne waeren dry duysent personen”. Dit laatste cijfer raakt waarschijnlijk het dichtst de waarheid. Wanneer er 25 kapiteins waren en ieder had in theorie, zoals gezien, 120 man onder zich, dan maakt dit een totaal van 3.000 wakende burgers ⁷⁵.

Als we dit toetsen aan de werkelijkheid, schijnt dit ook te kloppen. Een paar gegevens voor 1579 zijn ons namelijk bekend van een vendel burgers waarover een zekere Jacob Dhurtere kapitein was ⁷⁶. Voor de periode juli-augustus werd een rol bewaard met de namen van diegenen die de wacht hadden opgetrokken. Ze bereikten het aantal 118. Dus heel dicht bij de 120, wat het cijfer 3.000 bevestigt.

In maart 1579 werd de burgerwacht uitgebreid, op aandringen van Hembyze ⁷⁷. Dit voorstel had men de laatste februari aan de collatie gedaan ⁷⁸. Men wees er op dat de wacht met weinig zorg werd opgetrokken: velen bedronken zich; de meegebrachte wapens lieten enorm te wensen over; enz. Daarenboven werd de bedreiging van de Malcontenten, die verder oprukten, steeds groter; vooral toen Gent op 2 maart de vredesvoorstellen van La Motte, tot gouverneur van Vlaanderen benoemd, verwierp.

Men bracht dan het aantal vendels van 25 op 30.

Aan de manier van waken werd niet geraakt. Wel kwam er wijziging in het zoeken naar middelen om de onkosten te dekken.

De geestelijken zouden een derde van de totale som dragen, maar genoten hiervoor vrijstelling van dienst ⁷⁹.

Om de overige twee derden te dekken hief de magistraat nieuwe belastingen. Brandewijn en linnen, goederen per schip of per wagen vervoerd, reizigers werden belast. Daarenboven moesten de procureurs een taks betalen op de processen die ze verloren ⁸⁰.

(74) Afschr. Verh., juli 1578: „Item up desen tyt was binnen ghendt een groote veranderinghe angaende de wacht. Alle oude manieren ende costuymen wierden verlaeten ende daer wierden ghecoren XXV nieuwe capiteinen, die XXV hondert mannen zouden onder hem hebben dats elcken capitein een hondert mannen...”

(75) Nève de Mévergnies (*Gand...*, p. 21) vergiste zich wellicht wanneer hij schreef „Il semble qu'il faille admettre le chiffre de trente compagnies composées d'un millier d'hommes chacune”.

(76) S.A.G., Reeks 127, nr. 2, Burgerwacht.

(77) Afschr. Verh. - De Jonghe B., *op. cit.*, II, pp. 116-120.

(78) S.A.G., Collatieregister 1577-1583, f° 151 v°-155 v°, 5 maart 1579.

(79) Van Campene Ph., *op. cit.*, f° 210 - 2 maart 1579.

(80) S.A.G., Voorgeboden 1572-1582, f° 209 v°-210 v° -5 maart 1579.

De navolgende belastingen gingen in vanaf 6 maart:

- Van elcken stoop ghebranden wijn, diemen van nu voorts vercoopen ende slijten zal, binnen deser stede ende scependomme, veertich grooten, te betalene byden vercoopere naer cont danof te makene.
- Item van elck stick lynwaet, tzij rau ofte wit van wat pryse die zyn, eenen grooten, te betalene anden commisen daertoe ghestelt an elke poorte.
- Item elck uutvarende ofte incommende schip, gheladen up zyn vyfne, tzij met wat goede ofte coopmanschap dattet moghen wesen, zal telcker reyse moeten betalen zes grooten. Te verlegghen byden schipere, ende ten coste vanden cooplieden.

R. Boumans berekende voor de Antwerpse burgerwacht de getalsterkte tussen katholieken en protestanten. Als resultaat bekwam hij 51,27% katholieken, 16,61% lutheranen, 30,12% calvinisten en 2% anabaptisten op een totaal van 10.788 man ⁸¹.

Dergelijke berekening is uitgesloten voor de Gentse burgerwacht. Zelfs een hypotese is niet naar voor te brengen. Want kon Baumans voor Antwerpen gebruik maken van een lijst van leden van de burgerwacht in 1585, ingedeeld volgens de verschillende wijken, honderd- en tienmanschappen, waar voor elke milicien in margine werd aangestipt tot welke gezindte hij behoorde, is voor Gent ongelukkigerwijze geen enkel dergelijk dokument tot ons gekomen.

Deze burgerwacht bleef te Gent verder bestaan ook na de val van Hembyze in 1579. Maar men schoeide hem opnieuw op oude leest. Uit een archiefstuk van 15 september 1579 blijkt namelijk dat de inrichting dezelfde was als in 1573 ⁸².

Hij werd zelfs niet afgeschaft na de overgave van Gent in 1584 en leefde verder, al was het dan onder gewijzigde vormen, tot de eerste wereldoorlog.

Ende elck schip gheladen up zyn zeventhiene zal betalen V sc.gr. ende tghene gheladen up zyn dertich X sc.gr.

- Item alle vrachtwaghenen gheladen met coopmans goet ofte volck, zal voor elck peerdt betalen, tzy uut ofte in rydende eenen grooten.
- Item dat elcken landswaghene incommende gheladen, met hoedanich goet, dat zy zal betalen eenen grooten.
- Item elcken eertveldere, gheladen met goede ofte volcke zal betalen uutvarens ende incommens telcker reyse twee grooten ende den dobbelen eertveldere vier grooten.
- Item alle reysende personen te peerde van buuten incommende zullen moeten betalen, telcker reyse, eenen grooten.
- Item dat elcken procureur, dienende by myn heeren vanden rade eenighe personen, succumberende in eenighe processen zal betalen van elcken processe ofte instantie vijf scellinghen grooten, ende by scepenen vander kuere, als by ghedeele vijfthien stuyvers, ende by alheeren ofte vinderen twaelf grooten ende van ghelycken byder lazarië, metgaders oock vanden vleeschauwers ende vischcoopers.

(81) Boumans R., *op. cit.*, pp. 741-798.

(82) S.A.G., Reeks 127, nr. 1.